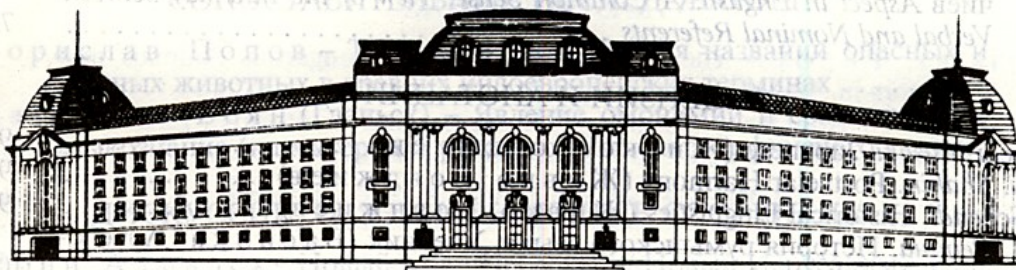

Алмалех, М. Новият рай – Небесният/Новият Ерусалим. "Старият" [שהול] וּשְׂאֵל וּ
"новият" ад [(гей-(х)индѐм] גַּיְהִנֶם). – В: *Съпоставително езикознание*, 2004, №
1, 36-55.

Съпоставително езикознание

СПИСАНИЕ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
XXIX, 2004, № 1

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪПОСТАВИТЕЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Борислав Попов – Типология на назоваването при древните индоевропейски термини за някои опасни и хищни животни	5
Катажина Воян (Гданьск) – Явление омонимии и сравнително езиковедие (на материалe руского, польского и финского языков)	24

ДИСКУСИИ, ОБЗОРИ И НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

Мони Алмалех – Новият рай – Небесният / Новият Ерусалим. „Старият“ [шедл] <i>לְשׁוֹן</i> и „новият“ ([гей-(х)индм] <i>עִיר־נְיָ</i>) ад	36

ЕЗИКОВИ КОНТАКТИ

Corinna Leschber (Sofia – Berlin) - Heteronymenreiche Denotate auf dialektaler Ebene mit geringem kommunikativem Verkehrswert	56

Новият рай - Небесният/Новият Ерусалим.
“Старият” [шеòл] לְחַיִּים ו “новият” אֶד ([гей-(х)инòм]
גֵּי-הַחַיִּים)

МОНИ АЛМАЛЕХ

Очевидно отношението ‘Едемска градина’ - ‘Новия Ерусалим’ е от типа ‘земеделски обект’ - ‘град’, но не е опозицията ‘природно’ - ‘културно’. Терминът ‘градина’ означава ‘култивирана природа’.

Новозаветният Небесен/Нов Ерусалим е по-подробно описан от старозаветния и се разпростира от Откровение на Йоана, 21:1 до Откровение на Йоана, 22:1:5.

Тук ще се посочи Откр. 21:1-3; 21:9-27; 22:1-4:

² Видях и светият град, новият Ерусалим, да слиза от небето от Бога, приготвен като невеста, украсена за мъжа си. ³ И чух силен глас от престола, който казваше: Ето, скинията на Бога е с човеците; той ще обитава с тях; те ще бъдат негови люде; и сам Бог, техен Бог, ще бъде с тях.; ...⁹ тогава дойде един от седемте ангела...и ми проговориха, казвайки: Дойди ще ти покажа невестата, жената на Агнето. ¹⁰ И отведе ме чрез Духа на една голяма и висока планина, и показа ми светия град Ерусалим, който слизаше от небето от Бога, ¹¹ и имаше божествена слава, като светеше, както *свети* някой много скъпоценен камък, като яспис, прозрачен като кристал. ¹² *Градът* имаше голяма и висока стена, с дванадесет порти, и на портите дванадесет ангела, и надписани *над портите* имена, които са имената на дванадесетте племена на Израилтяните; ¹³ откъм изток три порти, откъм север три порти, откъм юг три порти, и откъм запад три порти. ¹⁴ И градската стена имаше дванадесет основни *камъни*, с дванадесет имена на тях, *имената* на дванадесетте апостоли на Агнето. ¹⁵ И тоя, който говореше с мене, имаше за мярка златна тръстика, за да измери града, портите му, и стената му. ¹⁶ Градът беше четвъртит, с дължина, равна на широчината му; и като измери града с тръстиката, *излезе* дванадесет хиляди стадии. Дължината, широчината и височината му са еднакви. ¹⁷ Измери и стената му, *която излезе* сто четиридесет и четири лакти; *а това беше* човешка мярка, употребена от ангела. ¹⁸ Стената му беше съградена от яспис, а *самият* град от чисто злато подобно на чисто стъкло. ¹⁹ Основните *камъни* на градските стени бяха украсени от всякакви скъпоценни камъни: първият основен камък беше яспис, вторият сапфир, третият халкидон, четвъртият смарагд, ²⁰ петият сардоникс, шестият сард, седмият хризолит, осмият вирил, деветият топаз, десетият хрисопас, единадесетият яцинт, дванадесетият аметист. ²¹ И дванадесетте порти бяха дванадесет бисера; всяка порта бе от един бисер; и улицата на града беше от чисто злато прозрачно като стъкло. ...²³ И градът нямаше нужда от слънце нито от луна да го осветлява; защото Божията слава го осветляваше и неговото светило е Агнето. ²⁴ И народите ще ходят по неговата светлина: земните царе ще донасят в него своите славни *неща*; ²⁵ портите не ще се затварят деня (защото нощ не ще има там); ²⁶ па и народите ще донасят славните си ценни *неща*. ²⁷ И в него никак няма да влезе нещо нечисто, нито оня, който върши мерзост и който лъже, а само записаните в Агневата книга на живота.”; 22:1-2: ¹ След това ангелът ми показа река с во-

да на живот, бистра като кристал, която извираше от престола на Бога и на Агнето, която беше всред улицата му.² И от двете страни на реката имаше дърво на живот, което раждаше плод дванадесет пъти, като даваше плод всеки месец; и листето на дървото бяха за изцеление на народите.” [Библия, 1995]

Това описание съхранява и духа, и формата на старозаветните лелеания за Небесния Ерусалим. Глава 54 от Исая е забележителна с наличието на две от новозаветните теми в Небесния Ерусалим. 1. Новозаветната тема за невестата на Агнеца е във вид на родилката, която е неплодна още, но е съпруга на Бог Саваот. 2. Описанието на небесния Ерусалим като творение от скъпоценни камъни. (Заб. На иврит думата *град* е от женски род)

Исая, 54, 1-12: “1. Развесели се, неплодна, която не раждаш; Запей с радост, и възкликни, ти, която не си била в болките на раждане; Защото повече са чадата на самотната, нежели чадата на омъжената, казва Господ. 2. Уголеми мястото на шатъра си и нека разширят завесите на жилищата си; Не се скъпи; продължи въздетата си и закрепи колците си. 3. Защото ще се разпространиш надясно и наляво; Потомството ти ще завладее народите и ще засели запустелите градове. 4. не бой се защото не ще *бъдеш* поругана; И не се смущавай, защото не ще бъдеш посрамена; Защото ще забравиш срама, *който си изпитвала* в младостта си. И няма вече да помниш укора, *който си носила* във вдовството си. 5. Защото твоят съпруг е Творецът ти, чието име е Господ на Силите; И изкупителят ти е Светият израилев, който ще се нарече Бог на цялата земя. 6. Защото Господ те повика като жена изоставена и оскърбена духом, Да! жена *взета* в младост, а после отхвърлена, казва твоя Бог. 7. Оставих те за малко време, но с голяма милост ще те прибера. 8. В изобилието на гнева си скрих лицето си от тебе за един миг; но с вечна благодост ще се смиля за тебе, казва Господ, изкупителят ти. 9. Защото за мене това е като Ноевите води; Понеже, както се заклев, че ноевите води не ще наводнят вече земята, така се заклев, че вече няма да се разгневя на тебе, нито да те смърря. 10. Защото, ако и да изчезнат планините и да се поместят хълмите, пак моята благодост няма да се оттегли от тебе и заветът ми на мир няма да се помести, казва Господ, който ти показва милост. 11. От наскърбена, смутена, безутешна, ето, аз ще постеля камъните ти в красиви цветове и ще положи основите ти от сапфири; 12. ще направя кулите ти от рубини, портите ти от антракс и цялата ти ограда от отбрани камъни.” [Библия, 1995]

Библия, 1991 за стихове 11-12 посочва следното: 11. Горкана, подхвърлена от буря, безутешница! Аз ще положи твоите камъни върху рубин и ще направя твоите основи от сапфири; 12. и ще направя твоите прозорци от рубини и твоите порти - от бисер, а цялата ти сграда - от драгоценни камъни.

Ето дванадесетте скъпоценни камъка на квадратния, но “двоен”, нагръдник на Първосвещеника от Изход, 39, 10:14:¹⁰ И закрепиха на него четири реда камъни: ред сард, топаз, и смарагд беше първия ред;¹¹ вторият ред антракс, сапфир и адамант,¹² третият ред лигирий, ахат, аметист;¹³ а четвъртият ред хрисолит, оникс и яспис; те бяха закрепени в златни гнездца на местата си.¹⁴ И камъните бяха според имената на синовете на Израиля; те бяха дванадесет според техните имена;” [Библия, 1995]

Небесният Ерусалим е по-сложно и комплексно явление и то занимава Исая преди посочената глава 54 още в 30-на глава: Исая, 30, 19-

26: “19. Народът ще живее на Сион в Иерусалим; ти няма много да плачеш, - Той ще те помилува, по гласа на твоя плач, и щом го чуе - ще ти отговори. 20. И ще ви даде Господ хляб в скръб и вода в нужда; и твоите учители не ще се вече скриват, и очите ти ще виждат твоите учители; 21. ако се отклоните надясно, ако се отклоните наляво, ушите ви ще слушат словото, което говори зад вас: ето пътят, вървете по него! 22. тогава ще смяташ за гнусота обкованите от твое сребро идоли и обкованите от твое злато истукани; ти ще ги хвърлиш като нечистота; ще им кажеш: Махнете се оттука. 23. И той ще даде дъжд върху твоето семе, с което ще засееш нивите, и хляб, що го ражда земята, и той ще бъде изобилен и сочен; стадата ти в оня ден ще пасат по широки пасбища. 24. И воловете и ослите, които обработват нивите, ще ядат посолена кърма, очистена с лопата и веячка. 25. И по всяка висока планина и по всеки издигнат хълм ще потекат вади, потоци вода, в деня на голямото поражение кога паднат кулите. 26. И светлината на месечината ще бъде като светлината на слънцето, а светлината на слънцето ще бъде седморно по-светла, отколкото светлината на седем дни, в оня ден кога Господ обвърже раната на Своя народ и изцери нанесените му язви.” [Библия, 1991]

Библия, 1995 не променя съдържанието в Исаия, 30, 19-21, въпреки различните лексеми и слог: “19. О люде, които живеете в Сион у Ерусалим, Вие няма да плачете вече; Той наистина ще се смили за тебе при гласа на вопъла ти; Когато го чуе ще ти отговори. 20. И ако Господ и да ви даде постно от хляб и оскъдно от вода* (* хляб на скръб и вода на утеснение), пак учителите ти няма да бъдат скрити вече, но очите ти ще гледат учителите ти; 21. И ушите ти ще слушат зад тебе слово, което когато се отклоняват на дясно и когато се отклоняват на ляво, Ще казва: Тоя е пътят, ходете по него.” и т.н. [Библия, 1995]

Исаия, 33:5-6: “5. Господ е превъзвишен, защото обитава на високо; Той е изпълнил Сион с правосъдие и правда. 6. А чрез мъдрост и знание и изобилно спасение ще бъдат утвърдени времената ти; Страхът от Господ е неговото съкровище.” [Библия, 1995]. Библия, 1991 казва по-ясно стих 6: “И ще настанат твоите безопасни времена, изобилно спасение, мъдрост и знание; страхът от Господа ще бъде твое съкровище.” [Библия, 1991]

Исаия, 33:20-22: “²⁰ Погледни на Сион, градът на празниците ни; очите ти ще видят Ерусалим безмълвно заселище. Шатър, който няма да се мести, чийто колове никога не ще бъдат извадени, и нито едно от въжетата му скъсано. Отново Библия, 1991 е по-ясна и с по-гладък превод, без да се променя смисълът: 20. Погледни Сион, града на празничните наши събрания; Очите ти ще видят Иерусалим, мирно жилище и непоколебима скиния; стълбовете ѝ никога не ще се изтръгнат, и ни едно от въжата ѝ не ще се скъса. [Библия, 1991]

По наше мнение Небесният Ерусалим се отличава с известна мобилност, ако го сравним с градината на Еден. Статичността и мобилността тук се извеждат от опозицията ‘градина’ - ‘град’, т.е. ‘земеделско-природна същина’ - ‘градска същина’. Тези особености са винаги налице в старозаветните описания на Небесния Ерусалим, където метафорите, базирани на аграрни представи и понятия, са твърде силни.

Темата за наказанието за греховете на Ерусалим и темата за опрощаването от Господ почти винаги вървят заедно - виж Исаия, 40, 1-

10.

Тук няма да се спираме на разликите между двата основни български превода и сравнението им с оригинала, защото темата е друга. А темата е Небесният Ерусалим в Стария и в Новия завет. С подтема - Какво е Небесният Ерусалим спрямо райската градина?

ПРИЛИКИТЕ

Наличието на всички основни теми от Новия в Стария завет: 1. Градът е изцяло изграден от скъпоценни камъни; 2. Новозаветната тема за Ерусалим-невестата на Агнеца у старозаветния Исай е във вид на родилката, която е още неплодна, но е съпруга на Бога-Творец; 3. Силната светлина над този град, описана с близки изразни средства - в Новия завет няма нощ в Небесния Ерусалим, а в Стария завет - слънцето грее седморно по-силно и със силата на седем обикновени дни, а луната грее със силата на слънцето; 4. В града не могат да влязат неправедни хора.

РАЗЛИКИТЕ

Има една основна разлика - старозаветната символика включва огромно разнообразие от земеделско мотивирани символи, докато новозаветният Небесен Ерусалим е изцяло градска същина.

Твърде важно е да се знае, че “природният” рай на *градината в Еден* е масово употребяваното име на рая в обществения живот на държавата Израел. Небесният Ерусалим остава само във високия и литературния стил и разбира се в религиозни уроци и разговори. В същото време, името *Ган Еден* присъства активно и в речта, и при търговските марки, напр. минералната вода от извор, открит в наши дни. Това идва да напомни, че семиотичната опозиция ‘природно’ - ‘културно’ просто е неприложима в случая. Самата райска градина е културен феномен. Навярно една от причините *Ган Еден* да се използва толкова широко в речта за сметка на Небесния Ерусалим е познанието и самочувствието, че всеки мъж и жена носи божествени частички от тази райска градина в себе си. А Небесният Ерусалим е нещо твърде несигурно, макар и градска същина - в Небесния Ерусалим ще влязат малцина.

Другата основна разлика е мнима - отсъствието на Агнеца в Стария завет. Ако някой прочете внимателно цялата книга на Исай ще се убеди, че не напразно той е считан за един от авторите, предrekli с точни описания същината, наричана Христос. Терминът Агнец е налице в глава 53, т.е. в предходната глава на 54-та глава, в която се описва твърде сходния на новозаветния Небесен Ерусалим, съграден от рубини, сапфири и бисер, в една картина на стени, порти и пр. В глава 53 са

налице термини-дефиниции и описания на признаците на месията: “както агне водено на клане и както овца, която пред стригачите си не издава глас, така той не отвори устата си”, “той бе презрен и отхвърлен от човеците”, “неразпознатия дори от семейството си”, “презрен бе и за нищо го не счетохме”, “Той наистина понесе печалта ни и със скърбите ни се натовари”, “Но той биде наранен за нашите престъпления. Бит биде поради нашите беззакония; На него дойде наказанието докарваще нашият мир и с неговите рани ние се изцелихме.”, “А кой от неговия род разсъждаваше, че биде отсечен отсрещ земята на живите поради престъплението на моите люде”, “И определиха гробът му между злодеите, но по смъртта му при богатия; Защото не беше извършил неправда, нито имаше измама в устата му.”, “Но Господ благоволи той да бъде бит, предаде го на печал; когато направиш душата му принос за грях, ще види потомството, ще продължи дните си”, “Праведният ми служител ще оправдае мнозина чрез знанието им за него и той ще се натовари с беззаконията им.”, “изля душата си на смърт и към престъпници биде причислен и *защото* взе на себе си греховете на мнозина и ходатайства за престъпниците.” По Библия, 1995.

НЕБЕСНИЯТ/НОВИЯТ ЕРУСАЛИМ И ГРАДИНАТА В ЕДЕН

БИБЛЕЙСКА ХЕРМЕНЕВТИКА. Връзката на новозаветния Небесен Ерусалим не остава на равнището на обикновеното подобие за външен вид. Тази връзка с по-раншни, старозаветни термини, понятия и внушения е още по-мощна, защото протича и по каналите на логическото и образното мислене. Логическото мислене обхваща езиковото съзнание и математическите информации, заложи в текста. Такива са: аритметика - с числото $4/40$ като мойсеево число; геометрия - квадратът като геометричен израз на числото 4, приеман за основен камък; стереометрия - кубът като разгърнат квадрат, Каабата в Мека като религиозен и етнически символ на взаимоотношенията между човек - Бог и/или Исмаил - Авраам. Това може да се представи така: ‘аритметика’ - ‘геометрия’ = ‘ $4/40$ като духовно усъвършенстване в себе си’ - ‘4 тук е квадрат, който при разгръщането си в стереометричното пространство има 6 стени в куба’.

Кубът като пространствено превъплъщение на четворката и на квадрата и преминаване на 4 в 6 (кубът има шест квадратни страни). Небесният Ерусалим в Новия завет има кубична форма (Откр., 21:16 “Дължината, широчината и височината му са еднакви.”) Следователно, съзира се връзка с праотеца Авраам, построил Каабата в Мека, на-

следена от Исмаил. Връзката на числото 6 чрез лексемата-термин за висон/лен и бял мрамор в Мойсеевите пластовете на Стария завет - [шеш] **ושי** със значения 1. бял мрамор; 2. висон/лен; 3. три. По този въпрос виж [Алмалех, 2001б/]. Следователно, връзка и с Мойсей, и не-говото време. Числото на 12-те племена, символизирани от 12-те скъпоценни камъка на нагръдника на първосвещеника, и 12-те порти и 12-те скъпоценни камъка, изброени в новозаветния Небесен Ерусалим. Влизащите в новозаветния Небесен Ерусалим са ритуално чисти, точно както е първосвещеникът, който единствен има право и възможност да влиза в Светая Светих и то само веднъж в годината - на Съдния ден (Йом Кипур). Агнеца от Новия завет съответства на описаните от Исая качества на един човек, изкупващ греховете на хората. Сред качества, посочени от Исая, е и терминът “като агне водено на клане” (Исая, 53, 7).

Синонимните вериги, образувани от различни знакови системи, са част от древното познание и начин за въздействие върху адресатите, напр. ‘естествен език’ - ‘графемите’ - ‘фонемите’ - ‘цвят’ - ‘аритметични обекти’ (число) - ‘геометрични обекти’ (квадрат и пр.) - ‘стереометрични обекти’ (пирамида, куб и пр.) - ‘метали’ и др. Такъв тип познание представлява “магистърска” степен в образованието на ислямските архитекти, при положение, че “бакалавърската” е занаятът на строителя. За тези особености ни информират на високо академично равнище Арделан, Бахтияр, 1973, които озаглавяват книгата си “Наука за обединението”. Всичко това се казва в контекста на замяната на **еден** с **едем**, където мъдреците на Птолемей Филадельф (285-247 г. пр. Хр.), имащи достъп до александрийските културни съкровища, би трябвало да обърнат внимание на тази неуместна спрямо иврит замяна.

Всъщност големият проблем от тази, наглед напълно незначителна, замяна е не в промяната на *n* в *m*, а в немотивирана с нищо загуба на един елемент от ивритската словообразователна херменевтична верига, която по ясни причини и без това при превод се свежда до дискретни или ултрадискретни остатъци в старогръцкия език. Би трябвало евреите-преводачи да съхранят един от детайлите на херменевтичната информация, защото тогава почва да изглежда голям късмет, че Авра(х)ам не е наречен Авра(х)ан.

НЕВЕСТАТА/СЪПРУГАТА е добре познат метафоричен термин за Ерусалим като град, избран от Бог за негово обиталище на Земята. В Новия завет този термин отново означава Небесния Ерусалим. Старозаветната конкретната човешка представа за Ерусалим като за невеста/съпруга е разгърната в новозаветното понятие за църквата-невеста, където църквата е съвкупността на вярващите. По същество това не е

никаква новост и е старозаветно понятие и за народа на Израел, и за общността от праведните и опростените от Бог хора. В Стария завет Ерусалим достатъчно често е сравняван с Божия невеста. Нещо повече, на едно място, Езекил, 16:10, е указан цветът на обувките на невестата - от язовешки/делфинови кожа, което е необичаен цвят за обувки на булка - син. Маркирането на този цвят за обувките на невестата, а не на обичайния им цвят - червен - е обект на специално внимание. Въпросът “Какъв е цветът на обувките на булката на Господ – червени или сини?” е важен и търпи отделно разглеждане. Тук може да се каже следното.

Езекил, 16:10 представя очевиден херменевтичен похват, при който град Ерусалим метафорично е представен като булка, която Господ е “облякъл в червени сандали”, както ни разказва синодалният български превод – [Библия, 1991]. В протестантската българска библия обаче е съхранено казаното в оригинала: “и те обух в чехли от язовешки кожи” [Библия, 1995]. А язовешки кожи означава син цвят! На кого да вярва българският читател и като вярва, какво да мисли?

В оригинала на иврит булката “е обува в язовешки/делфинови кожи”. Употребена е лексемата שַׁחַח [тахаш] в израза “и те обух в делфинови/язовешки (кожи)” וַיַּנְעִיךְ בַּשַּׁחַח [ва-еналех техаш].

Очевидно Божията булка – Ерусалим – е със сини обувки, или чехли (в оригинала липсва указание с лексема на това, какво точно е обуто – сандали или чехли). От една страна, това е в пълно противоречие с универсалния червено-оранжево-жълт цвят на обувките, чехлите, сандалите или цървулите на булката. По въпроса за универсалността на този брачен атрибут виж [Алмалех, 1996; Алмалех, 1997]. От друга страна, синият цвят на обувките на булката е в пълно съответствие с указанията за украсата на храмовия комплекс на скинията в книгата Изход – самата палатка трябва да е покрита с “червенобоядисани [меадумим] кожи”, а върху тях трябва да има “сини (язовешки/делфинови) кожи”. Този ексцентричен, направо невъзможен, за житейската юдейска булка цвят на обувките е указан с интенция да се покаже Новият Ерусалим като скиния-обиталище на Бог, а не като обикновена булка. Това е доста добре известно и е казано експлицитно: “Иерусалим, мирно жилище и непоколебима скиния” в Исая, 33:20. Скиния на иврит означава *обиталище*. Затова съотношенията ‘Ерусалим’ - ‘булка на Бог’ и ‘Ерусалим’- ‘скиния-обиталище на Бог’ са и старозаветни, и новозаветни.

СКЪПОЦЕННИТЕ КАМЪНИ И НЕБЕСНИЯТ ЕРУСАЛИМ. В рамките на системата от цветова символика особено внимание заслужават 12-те камъка, символизиращи дванадесетте племена. Сериозното, академично

изследване на този символ предполага множество специални познания за добро дешифриране на камъните. Тук е достатъчно да посочим наличието им и в старозаветния, и в новозаветния Нов Ерусалим.

Мотивът за скъпоценните камъни в Стария и в Новия завет се изяснява генерално от разбирането им не толкова като материално богатство или символ на царска власт, а много повече като духовно богатство с тяхната чистота и прозрачност.

СВЕТЛИНАТА В НОВИЯ ЕРУСАЛИМ. За райската градина не е указано, че е обляна от светлина, но това се подразбира от факта на присъствието на Бог в нея. В описанието на Небесния/Новия Ерусалим е изрично посочено, че е облян от светлина, която е неестествено силна (с едни и същи изразни средства и в Стария, и в Новия завет). Следователно няма, и не може да има, преобладаване на червения цвят в [ган еден] גַן־עֵדֶן גַן. Не е така обаче за ада, пъкъла, геената огнена. Дори самото име - *геена огнена* съдържа предмет-еталон за червен цвят и той е носител на червеното. За понятието предмет-еталон/прототип на цвят подробности виж в Алмалех, 2001а.

ГРАДИНАТА В ЕДЕН И НЕБЕСНИЯТ ЕРУСАЛИМ. Те са сравними и дори изравними по основните си качества: 1. Градината на Еден и Небесният Ерусалим са населявани от безгреховни хора или от опростените от Бог хора; 2. Храм в тях няма, защото целият Небесен Ерусалим е скиния-обиталище на Бог; 3. В двете расте дървото на Живота и има река (главна); 4. Любопитно е, че в Небесния Ерусалим няма дърво на познанието.

КОЛКО ЧЕРВЕНИ СА РАЯТ ([ган еден] גַן־עֵדֶן גַן) И АДЪТ-ГЕЕНАТА ([гей-(х)инòm]/[ге-енòm] גֵּי־הֵנָם)?

Названието на ада е [ге-енòm] גֵּי־הֵנָם *Долината на Еном*.

В масовата култура се уподобяват двете названия и някои екскурзоводки в Израел говорят за Градината на Еном, т.е. **ган еном** вместо правилното [ге-енòm] - Долината на Еном.

Долината на Еном не е термин за ад в Стария завет. Всеки път, когато се употребява, подробно се описват отстъпленията от монотеизма, извършвани на това място. В рамките на популярния юдаизъм очевидно това название е станало още в древността символ на грях и душевна нечистота, т.е. става второто за иврит название на ада. Това положение е отразено от Христос и от апостолите в Новия завет, където в гръцкия текст ивритското словосъчетание [ге-енòm] גֵּי־הֵנָם е превърнато в лексема-термин и название на ада, пъкъла - *геена* γέεναν. Новополучената лексема, от своя страна, образува словосъчетание-

термин - *геената огнена(та)* τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Подобна промяна на първоначалното словосъчетание от един език в лексема в друг език и от своя страна участие на формираната лексема-термин в словосъчетание от втория език е в рамките на закономерностите при заемки.

Тук е мястото да се каже, че в Стария завет като термин за *ад* се употребява лексемата [шеòл] לשׂאשׂוּל/שׂאשׂוּל.

Долината на Еном/синовете на Еном е място, съществуващо и до днес като топографска особеност на терена край Стария град в Ерусалим. Известно е, че в древността тази местност е била собственост на някой си Еном. В СЗ като географски обект е фиксирано при Исус Навин. Това място е било сметището на Ерусалим. В епохата на царете вероотстъпници в същата долина са построени светилища на Молох и Ваал. В каменните шепи на истуканите са поставяни пеленачета, изгаряни живи. Оттам и изразът *Геената огнена* τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Съчетанието ‘сметище’ - ‘огън, в който се горят бебета’ става разбираем и естествен архитип на душевната поквара, пропадналост и на вероотстъпничеството в монотеизма. В народното юдейско съзнание словосъчетанието се терминологизира до значението *ад*.

Процесът на промяна на статуса на името е необратим и в иврит, а не само при преминаване в друг език. Ивритското название [ге-енòм] или [гей-(х)инòм] גֵּי-הֶנּוֹם се състои от две думи: [гàй] גַּי означава *долина*, а [енòм/инòм] הֶנּוֹם е собственото име на земевладелеца. В съвременния иврит библейското словосъчетание се терминологизира и вече е лексема - גֵּי-הֶנּוֹם [ге(х)ином] или [гееном].

Старозаветното словосъчетание [ге-енòм] גֵּי-הֶנּוֹם е специално падежно образуване от две съществителни имена в структурата и на съвременния, и на библейския език. Съчетанията от две съществителни в иврит се наричат “смихут”. Подробно описание на “смихут”-формите и сравнение с българските словосъчетания от две съществителни имена виж в Алмалех, 1999 и Алмалех, 2000.

Най-често словосъчетанията от типа “смихут” изразяват притежателно отношение между двете думи, макар че са възможни и други отношения. Библейското изписване [ге-енòм = гей-(х)инòм] גֵּי-הֶנּוֹם също маркира притежателно семантично отношение. В пълна форма, в непритежателно отношение, словосъчетанието има вида [гàй инòм] גַּי הֶנּוֹם - *Долина Ином*. В Стария завет се среща повече *долината на Еномовите синове* + описание на вършените вероотстъпления, варварски ритуал с огън.

Терминът-лексема [геѐнна] се използва неколкократно в Новия завет в смисъл на *ад* **γέεννα**. Среща се и *огнен ад* **αδ τήν γέενναν** τοῦ πυρός, напр. в Матей, 5:22; Матей, 10:28; Матей, 5:29 и др.

Матей, 5:22: А пък аз ви казвам, че всеки, който се гневи на брата си (без причина), се излага на съд; и който рече на брата си Рака* (*еврейски - безделник), се излага на Синедриона; а който му рече Бунтовни безумецо, се излага на огнения пъкъл. Библия, 1995 (Бел. М.А. из поучения на Исус Христос). Следващите посочвания са от английски (Версия на крал Джеймс), руски (синодален превод), гръцки (Септуагинта) и латински (Вулгата) по Bible Works 1998.

Матей, 5:22 ...**hell fire**; ... **геенне огненной**; ...**gehennae ignis**;

Матей, 5:29: Ако дясното ти око се съблазнява, извади го и хвърли го; защото по-добре за тебе да погине една от телесните ти части, а не цялото ти тяло да бъде хвърлено в **пъкъла**. Библия, 1995 (Бел. М.А. - из поучения на Исус Христос);...into **hell**...;...в **геенну**...;...in **gehennam**...

Матей, 10: 28: не бойте се от ония, които убиват тялото, а душата не могат да убият; но по-скоро бойте се от оногова, който може и душа, и тяло да погуби в **пъкъла**. Библия, 1995 (Бел. М.А. - из поучения на Исус Христос);...in **hell**...; ...в **геенне**...;...in **gehennam**...

Прави впечатление, че в Библия, 1995 се ползва думата *пъкъл* за [ге-енѐм] **גֵּיְהֵנָה** - *пъкъл* и *огнения пъкъл*. Това звучи като борба с гръцките думи. В Библия, 1991 по-свободно и вярно до оригинала се използва *геената* и *геената огнена*. Думата *геена* изглежда се схваща като чуждица, и то от гръцки произход, от преводачите на Библия, 1995, но тя е чуждица и за гръцки език.

“**γέεννα** [геѐнна] 1. Адът като място на бъдещо наказание, нарича се *геѐнна* или *геената огнена*. Произхожда от името на долина, на юг от Ерусалим, в която болни и умрели животни са били изхвърляни и изгаряни; 2. символ на слабите и тяхното бъдещо унищожение.

Произход: от ивритското название *долината на Еном* [ге-енѐм] **גֵּיְהֵנָה**. В Стария завет *долината на Еном* [ге-енѐм] няма терминологично значение, а винаги се посочва заедно с деянията, извършвани там.” По BibleWorks, 1998

Исконно и масово употребяваното название на *ад* в иврит е лексемата [шеѐл] **שְׂאֵל/שְׂאֹל**. За първи път то се среща във Второзаконие, 32:32 и е налице до Амос, 9:2. Общо за Стария завет и в превода на иврит на Новия завет има 54 употреби. Използва се със следните значения: 1. гроб; 2. ад; 3. яма, дупка; 1.а. подземният свят; 1.б. мястото, където се изпращат да живеят/да страдат мъртвите; 1.в. без награда

от Бог; 1.г. слабите се пращат там за наказание; 1.д. праведните не биват пращани там.; 2. слабите се пращат там за наказание, а мястото е схващано като непозната страна. По BibleWorks, 1998; [Зилберман, 1990; 1997]; [Кон, 1975].

Лексемата [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל има очевадна словообразователна връзка с лексемата [шаàл] שָׁאַל . Това е глаголът [шаàл] שָׁאַל *пита́м*. [шаàл] שָׁאַל е основна форма на глагола в иврит и е в 3 л., м.р., ед.ч., мин. вр. Формата за сег. вр., 1, 2 и 3л. ед.ч., м.р. на този глагол има огледална вокализация спрямо [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל - [шоèл] שׁוֹאֵל . За ад инфиксите, вокализиращи същите консонантни и буквени наличности на корена - שָׁא - е-о, а за *пита́м* - о-е. Това може да се представи така:

[шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל	<i>ад; гроб; непозната страна</i>	א-Е-א-О-א
[шоèл] שׁוֹאֵל	<i>пита́м, задавам въпроси</i>	א-О-א-Е-א

Знакът א маркира буква от триконсонантния корен.

Старозаветното собственото име за ада е дефинирано в системата на езика чрез огледалност на инфиксацията на един корен. Изглежда, че тук “истинският лик/образ” е парадигмата на глагола *пита́м, задавам въпроси*, а огледалното отражение е *ад*. Поне в психолингвистичен и културологичен смисъл това изглежда разумно, доколкото понятие като “ад” е по-абстрактно и се явява вторично спрямо “пита́м”. Останалите значения на [шеòл] (*гроб; непозната страна*) очевидно са разгърнати допълнително и на базата на основното - *ад*, защото основната дума за *гроб* е друга - [кèвер] קֶבֶר . Лексемата [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל съдържа значение в смисъл ‘място, където отиват слабите, неправедните, запокитените от Бога за грехове’, докато [кèвер] קֶבֶר не е лишено от преносни значения, но функционира като основно значение за конкретното място *гроб* [кèвер] קֶבֶר . Понятието *гробница* се образува от קֶבֶר , а не от [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל - [кварòт] קְבֻרֹת . Думата *гроб* [кèвер] קֶבֶר е от м.р., ед.ч. а множественото ѝ число е [кварìм] קְבֻרִים . Де факто, лексе-мата *гробница* [кварòт] קְבֻרֹת представлява едно регулярно и популяр-но окончание за ж.р., мн.ч. към [кèвер] קֶבֶר . Тази разгърнатост на парадигмата и с подобни значения не се наблюдава при [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל . Ако се опитаме да образуваме множествено число от [шеòл] שָׁאֵל/שְׁאֵל рискуваме да получим някоя лексема от парадигмата на

глагола *питам*, или някое съществително като [шеелòт] תִּלְוֶהְ. Последното обаче е *мн.ч.* от *въпрос* - [шеельà] הִלְוֶהְ, *мн.ч. въпроси* [шеелòт] תִּלְוֶהְ.

Огледалността като семиотично натоварено явление е разглеждана и в чуждестранната, и в българската семиотична литература в духа на школата Москва-Тарту. За огледалността при поетите-символисти виж [Дачев, 2002]. За огледалността като библейска херменевтика, за огледалността в сакралността и “мойсеевото число” във връзка с белия цвят около скинията, както и при символа на четирите цветни коня/коне от СЗ и НЗ виж Алмалех, 2003.

“Огледалността е “машина за семиотична организация”, информационен и художествен похват, семиотично значим и винаги съотнесен с духовността. “Огледалността може да бъде мислена в две главни посоки. Веднъж като матрица за аналогии и съответствия с интенционалните съответствия на лирически герой (Intentional States) - в смисъла, който Сърл влага в този термин [Сърл, 1979; 1983] Огледалността обаче, като семиотичен феномен, може и сама да представя тези състояния в зависимост от това дали референт е самият лирически герой, или нещо друго - най-често конституент на пейзажа - но винаги извън лирически герой.” [Дачев, 2001, с. 99]

По повод на Скинията, Мойсей, юдеите и пр. в текста на СЗ става дума за епицентъра на връзката между Божественото и Земното, т.е. за епицентъра на сакралното на земното кълбо, в който епицентърът на епицентъра е най-вътрешната част на скинията. Огледалността става знакова словесна образност за третиране на духовното. Огледалността е система за въздействие на езиковото съзнание и подсъзнание. Около скинията това е словесно представен инженерен проект на скинията, в който огледално са структурирани метали, миризми, цветове по линия на числовата относба 1-3:3-1. Огледалните информационни структури, състоящи се от по 4 съставки, не ползват реално съществуващите огледала - природни и/или артефактни. Огледалността в сакралното място е вид структуриране на Божието присъствие в рамките на “превода” на това присъствие на човешкото/земното равнище.

В случая с *ада* и *питам* огледалността е в словообразователната структура, носена в езиковото съзнание, която обвързва задаването на въпроси от висши духовни същества на душата на покойника. Известно е, че 40-дневният срок за траур и във фолклора (виж Алмалех, 1997), и в религиозните представи се свързва именно с този съд над душата, който очевидно включва и въпроси.

Парадигмата на библейските значения на глаголите, образувани от

този първичен корен **לִאֲשׁוּ**, е следната: “Основни значения: 1. питам, запитвам, разпитвам, интересувам се (за); заемам, вземам назаем; моля, измолвам, прося (разрешение); 1.а. питам; запитвам; заемам, вземам назаем; (благоразположение); ПААЛ: 1.а.1. питам; моля; търся (правдата) 1.а.2. моля за (услуга); заемам, вземам назаем; 1.а.3. запитвам, разпитвам, интересувам се; поисквам нещо, интересувам се, дали имат някаква стока; 1.а.4. поисквам нещо, интересувам се, консултирам (се), питам за съвет; питам за наличие на нещо, (за божествено, към оракул); 1.а.5. търся; 1.в. НИФАЛ: търся, търся някого; питам за позволение да отсъствам; 1.с. ПИЕЛ: 1.с.1. запитвам, разпитвам, интересувам се внимателно/тактично; 1.с.2. умолявам; практикуване на измолване; 1.д. ХИФИЛ: 1.д.1. да съм предаден за разпит; 1.д.2. давам; прехвърлям, дарявам имот на; при басиране спечелвам баса; давам/оказвам помощ на нечия молба и след това да спечеля” По BibleWorks, 1998. Същите значения са налице и в Кон, 1975. За организацията на глаголната система в иврит и семантиката на 7-те постройките (ПААЛ, НИФАЛ ПИЕЛ, ХИФИЛ и пр.) виж Алмалех, 1999; Алмалех, 2000; Алмалех, 2002а/; Алмалех, 2002б/.

От казаното се вижда, че собственото име за ада е дефинирано в системата на езика чрез огледалност на инфиксацията на един първичен ивритски корен, от който се образуват и въпросите в комуникацията между хората, и въпросите, задавани на хората от висши сили, и въпросите, задавани от хората на висши сили, и измолването на нещо от Бога или от човек, дори вземането назаем.

В крайна сметка, адът назован в иврит с лексемата [шеòл] **לִאֲשׁוּ** / **לִאֲשׁוּ** се превежда на гръцки с думата **ἁδης** [хàдес], а *ган-еном*, - с **γέεννα** [геèнна], а новозаветното *геената огнена* - с **τὴν γέενναν τοῦ πυροῦ**.

Данните са от морфологичния анализатор на BibleWorks, 1998 за Септуагинта, както и терминът **γέενναν** в по-късни, включително византийски равнища:

За [шеòл]: [хàдес] **ἁδης**: Второзаконие, 32:22 **ἁδοῦ ἁδης**; BGM Второзаконие, 32:22 **ἁδοῦ ἁδης**

За [геèнна]: GNT Матей, 10: 28 **ἐν γέεννῃ**; GNM Матей, 10: 28 **ἐν γέεννῃ**.; BYZ Матей, 10:28 **ἐν γέεννῃ**

За геената огнена: Матей 5:22 **τὴν γέενναν τοῦ πυροῦ** и пр.

От посоченото става ясно, че според значенията на старата ивритска дума [шеòл] **לִאֲשׁוּ** - *ад, пъкъл, гроб, непозната страна* и пр. и според превода ѝ на гръцки език с [хàдес] **ἁδης** - това е място тъмно, без

светлина, непознато. Затова и лексемата [хадес] ἄδης е тъй подходяща като преводно съответствие. Новозаветният термин γέεννα [геенна], извлечен от старозаветните факти, включва в себе си предмет-еталон на червено-огън, при това греховен огън. Това е огън, който маркира падение на духовното и затова е напълно съпоставим с текстовата семантика и текстовите внушения на лексемите, образувани от корена на термина за цвят червен в иврит: {’земното/ниското’ + ‘греховното’} + {’братоубийство’} + {’продаване на първородството’ + ‘неправилни действия’} = {*пръст, земя* אָדָמָה [адамà]} – {*човек* אָדָם [адàм]} – {*Адам* אָדָם [адàм]} – {*Адам* אָדָם [адòм]} – {*Едом* אֶדְוֹם [едòм]} – {*кръв* דָּם [дам]}.

Историята с долината на Еном/синовете на Еном ясно и недвусмислено е описана и оценена в Стария завет.

В СЗ долината до Ерусалим, принадлежаща на някой си Еном, е фиксирана в: Исус Навин, 15:8; 2 Царе, 23:10; 2 Книга на Летописите 33:6; Йеремия, 7:31; Йеремия, 7:32; Йеремия, 19:2; Йеремия, 19:6; Йеремия, 32:35.

Броят на употребите на [шеòл], както и прецизираната описателна употреба на [ге-еном] (винаги се казва какво се върши в тази долина на синовете на Еном) показват процеса на превръщане в символ и название на ада на едно географско понятие. Фактът, че при първата си употреба в Исус Навин, 15:8 *долината на Еном* се споменава само като име на географска, а не на греховна характеристика сочи, че самият Еном, а даже и “синовете на Еном” нямат нищо общо с деянията в техния имот. Може би някои от “синовете на Еном” или са изкарвали добри пари за наем за сметище и/или капище, или са съпричастни с деянията в техния имот?

Този географски и топографски термин се среща в смисъла на верско и духовно падение от 2 Царе, 23:10 нататък.

Исус Навин, 15:8: И границата възлизаше през долината на Еномовия син, на южната страна на Евус (това е Ерусалим); и границата се възкачваше на върха на хълма, който е на запад от Еномската долина, която е в северния край на долината на Рефаимите. [Библия, 1995];...of the **son of Hinnom** ...the **valley of Hinnom**...;...φάραγγα **Еном**... πρὸς ὄρειον **φάραγγος** **Оном**...; ...בְּנֵי הַנֶּחֱלָה...к долине сына **Еномова**...; ...**convallem filii Ennom**...

4 Царе, 23:10: Царят оскверни и Тове́т, който е в **долината на Еномовите потомци**, да не може никой да преведе сина си или дъщеря си през огъня на Молоха. [Библия, 1995];...**in the valley of the children**

of Hinnom...;...ἐν φάραγγι υἱοῦ Εννομ...; [בְּנֵי־הַנֹּמִים] בְּנֵי (בְּנֵי־הַנֹּמִים) גִּי אֲשֶׁר אֶת־הַתֶּפֶת אֲשֶׁר...на долине сыновей Еннома...;...filii Ennom ut nemo consecraret filium suum aut filiam per ignem Moloch...

2 Книга на летописите, 33:6 И преведе чадата си пред огъня на долината на Еномовия син, (който) още упражняваше предвещания и употребяваше гадания, упражняваше оваивания, и си служеше със запитвачи на зли духове и врачове. [Библия, 1995];...the valley of the son of Hinnom...;...ἐν Γαι-βαναι-εννομ...;...בְּנֵי בְּנֵי־הַנֹּמִים ...;...в долине сына Енномова...;...transireque fecit...filios suos per ignem in valle Venennon...

Еремия, 7:31 И издигнаха високите места на Тофет, който е в долината на Еномовия син, за да горят синовете и дъщерите си в огън - нещо което не съм заповядал, нито ми е идвало на ум (еврейски - сърце).[Библия, 1995];...in the valley of the son of Hinnom...;...φάραγγι υἱοῦ Εννομ...;...בְּנֵי בְּנֵי־הַנֹּמִים...;...сыновей Енномо-вых...;...in valle filii Ennom ut...

Еремия, 7:32 За това, ето, идат дни, казва Господ, когато няма да се нарича вече тофет, нито долина на Еномовия син, но Долина на Клането; защото ще погребват в Тофет, понеже не ще остане място *drugade*. [Библия, 1995];...nor the valley of the son of Hinnom, but the valley of slaughter...;...τοῦ Ταφεθ καὶ φάραγγ υἱοῦ Εννομ ἀλλ' ἢ φάραγγ τῶν ἀνηρημένων...;...עוֹד הַתֶּפֶת וְגִיא בְּנֵי־הַנֹּמִים...;...когда не будут более называть [место сие] Тофетом и долино сыновей Енномовых, но долино убийства...;...Thofeth et vallis filii Ennom sed vallis Interfectionis et sepelient...

Еремия, 19:6 За това, ето, идат дни, казва Господ, когато това място не ще се нарича вече Тофет, или долина на Еномовия син, но Долина на Клане. (7 И ще осуеят на това място събранията на Юда и на Ерусалим; и ще ги накарам да паднат от нож пред неприятелите си, и чрез ръката на ония, които искат живота им; а труповете им ще дам за храна на небесните птици и на земните зверове.) [Библия, 1995]; ...valley of the son of Hinnom, but The valley of slaughter...;τόπω τούτω ἔτι διάπτωσις καὶ πολυάνδριον υἱοῦ Εννομ ἀλλ' ἢ πολυάνδριον τῆς σφαγῆς...;...בְּנֵי־הַנֹּמִים וְגִיא הַתֶּפֶת וְגִיא לְמַקְוֵם הַזֶּה הַתֶּפֶת וְגִיא...;...не будет более на-зваться Тофетом или долино сыновей Енномовых, но долино убиения...;...veniunt dicit Dominus et non vocabitur locus iste amplius Thofeth et vallis filii Ennom sed vallis Occisionis....

Еремия, 32:35 и съградиха високите места на Ваала, които са в долината на Еномовия син, за да превеждат синовете си и дъщерите

си през *огъня* за Молоха - нещо, което не съм им заповядвал, нито е идвало на сърцето ми *мисълта*, че ще сторят тая мерзост та да направят Юда да съгрешава.[Библия, 1995];...the valley of the son of Hinnom...; τῆ Βααλ τοὺς ἐν φάραγγι υἱοῦ Εννομ...;...בְּ-הַנֹּמ בְּגַי...;...Устроили капища Ваалу в долине сыновей Енномовых...в честь Молоху...;...excelsa Baal quae sunt in valle filii Ennom ut initiarent filios suos et filias suas Moloch...

По простичкия, но ефективен метод на оценка на една дума по сродните и в словообразователно отношение лексеми може да се разгледа словосъчетанието [ге-енòм] גַּי-הַנֹּמ *долината на Еном*. Името Еном е от неизвестен произход. Лексемата *долина* גַּי [гай] се смята за сродна на лексемата [гевà] גַּי. Тази дума означава: 1. гордост; 2. издигане, вдигане нагоре [гевà] גַּי.

Ето другите сродни на *долина* גַּי [гай] думи, означаващи *гордост* и налични в СЗ: *гордост* [гевà] גַּי (Йер., 13:17) и др.; [гаон] גָּאֹן (Йер., 13:9) и др.; [гова] גָּבַהּ (2 Царе, 32:26) и др.; [гаава] גָּאָוָה (Исая, 25:11) и др.

Би могло да се смята, че изборът на названието [ге-енòм] גַּי-הַנֹּמ съдържа семантична следа в словообразователно отношение за указание на причината за душевното падение, извършвано в долината на Еном - гордостта на царете вероотстъпници. Друг е проблемът, че лексемата [гевà] גַּי има още един правопис - [гавà] גָּבַהּ. Буквите *вав* и *бет* имат един общ денотат - звукът *в*, затова те могат да бъдат заменени лесно. Защо една дума се пише с *вав* ו, а не с *бет* ב е въпрос на идеология и интенция в юдаизма. *Вав* може да има още звукови стойности освен *в* - *у* и *о*. *Бет* също има още един денотат - звукът *б*. От корена גָּבַהּ се образуват плодотворно ред широко употребявани думи - *издигам нагоре* [гавà] גָּבַהּ, *височина* [гòва] גָּבַהּ, *висок* [гавò(х)а] גָּבוֹהַ. От тези първични значения се формира и значението “гордост” - като “издигане на собствено сърце”, както буквално гласи един израз, често използван в Стария завет. Важно е също да се знае, че за *гордост* иврит разполага с голям набор (уви!) от синоними - [йахйд] יָהִיד [зед] זֵד, [задòн] זָדוֹן и пр., всеки от които има своя словообразователно-парадигматична понятийна и образна сфера и специфика. Изборът е богат и в текста на СЗ употребата на един от синонимите именно на дадено място, в дадена ситуация, не може да бъде приеман за случаен.

В същия дух, в иврит, и то фиксирани в най-ранните пластове, на

СЗ има още пет лексеми, означаващи и превеждащи се като *долина*: 1. [ёмек] עֲמֹק; 2. [бика̀] בְּעֵקֶה; 3. [на̀хал] נַחַל; 4. [шфелà] שִׁפְלָה; 5. [йаредèн] יַרְדֵּן. Всяка една от тях има различна вътрешна форма в словообразователен план: [ёмек] עֲמֹק - [амàк] עֲמֵק *да съм дълбок*; [бика̀] בְּעֵקֶה - [бекà] עֲקֵעַ 1. *цепене, разцепване*; 2. *цепка, пукнатина, цепнатина*; 3. *проникване*; [на̀хал] נַחַל - [на̀хал] נָחַל *притежавам, имам, владее (имот); получавам владение*; [шфелà] שִׁפְלָה - [шафàл] שָׁפַל 1. *съм или ставам нисък*; 2. *потъвам*; 3. *затормозявам, тормозя*; [йаредèн] יַרְדֵּן - [йарàд] יָרַד *слизам, слизам надолу*.

От примерите се вижда, че другите названия на *долина* имат различна вътрешна форма и са мотивирани от следните семантични следи ‘слизам надолу’, ‘да съм дълбок’, ‘потъвам’, ‘пропуквам’, ‘цепя’, ‘права процеп’. Огромно количество употреби има [на̀хал] נַחַל - около 100 - в *ед.ч.*, няколко (5) в *мн.ч.*, около 40 в “смихут”-форма. Този начин, както можем да се досетим, включва в себе си денотиране не само на долини, а и на поле, и на равни площи и на земеделски имоти. Все пак, ако бе използвана лексемата נַחַל [на̀хал] за имота на Еном би било съвсем подходящо, така както е употребена за имотите на стотици други земевладелци или общини... Обаче това не става и е избран добре известният начин.

Сред всички лексикално-синонимни възможности да се изрази значението и денотата *долина*, само думата גַּי [гай] е мотивирана семантично откъм издигането нагоре, движението нагоре като геофизична, логическа и психологическа реалия на посоката на склоновете на долината. Тя е достатъчно често срещана в СЗ - около 30 пъти в самостоятелна употреба. Лексемата עֲמֹק [ёмек] - също около 30 пъти във всичките форми, думата בְּעֵקֶה [бика̀] - около 10 пъти. Рядко използваната е [шфелà] שִׁפְלָה - 4 пъти, а лексемата יַרְדֵּן [йаредèн] е направо екзотична с една единствена употреба. Фактът, че за да се каже *долината на Еном* е предпочетена именно лексемата גַּי [гай] пред другите възможности, които са добре фиксирани още в Петокнижието, говори сам по себе си за интенцията на автора да подчертае *гордостта* като “път към ада”. Не е лесно да разберем този избор, но очевидно той е продиктуван от връзката с “гордост”, “издигане на сърцето”, а не със следствието от гордостта - “ставането нисък/дълбок”, “удавянето” във вероотстъпление и варварство, “слизането надолу” в морален план или пък “разцепването” на равни части, нито “разпукване”, нито “пропра-

вяне на път” в морален план.

Може би, тук е мястото да се посочи сравнение с българския език. “ад ...- вероятно от стб. адъ... от гр. ἄδης .“ [ред. Георгиев, 1971, с.4]; “**преизподня** ‘ад, бездна, мрак’ (1854, А. Гранитски)...- От рус. *преисподняя*, ‘ад’, *преисподний* ‘най-долен, който се намира в бездна, в пропаст’.” [ред. Дуриданов, 1999, с.648]; “**пъкъл** ‘ад’, ‘преизподня’, ‘катран’ ... **пъкълъ** ‘ад’; ‘вид смола за смазване на лък на цигулка’; ‘колофон’ (Нова Надежда, Хасковско, ‘смола от бор’ (Доспат; Долен, Гоцеделчевско) и пр...стб. **пъцьль** (Супр.), рус. числ. **пъкълъ** ‘смола’ (от 11 в.) с първоначално значение ‘смола’ и по-късно християнизирано значение ‘преизподня’, ‘ад’. Сродно с лат. *pix, picis* и гр. *πίσσα* ‘смола’ (<**rikja*) ... Може да се предположи праславянска заемка от лат. *picula* ‘смола’, което точно би било отразено от праслав. **ръкъль*” [ред. Рачева, Тодоров, 2002, 41-42]

“**рай** стб. **ран** (Супр.), праслав. **rājь*. - Вероятно старинна заемка от ирански, срв. авест. *rāy-* ‘богатство, щастие’, стинд. *rāy-, rās* ‘състояние, съкровище, богатство’, *rayís* ‘дар, владение’, които са сродни с лат. *rēs* ‘дело; имущество’, стинд. *rāi* ‘(той) дава, подарява’...” [ред. Рачева, Тодоров, 2002, 163-164]

Вижда се как заетата от руски *преизподня* има вътрешна форма за качество и местоположение на най-дълбокото/ниското място, т.е. тъкмо обратната вътрешна форма на **רַיַל** [гай]. От общологическа гледна точка, вътрешна форма на *преизподня* е по-очаквана. Мотивацията при **רַיַל** [гай] е направо нестандартна, особено когато става дума за назоваване и термин-название на ада. Това е така, ако не знаем ивритския израз за *гордост* - **בּוּקְבּוּ** *издигам сърцето си*.

Вижда се също, че думата “пъкъл” осмисля ада откъм тъмната/черната му страна, доколкото е свързана с първоначалното “смола”. Затова в българския език “геената огнена” вече е напълно адекватното на (описателното) съдържание на ивритското [ге-еном] **גֵּיְהֵנָה** и старогръцкото **γέεννα**, но най-вече на **τὴν γέενναν τοῦ πυρο**.

Рай си остава с малко неясна като етимология, но все пак е свързана, поне в речниците, с ‘богатство, щастие’, ‘дар, владение’, ‘състояние, съкровище, богатство’, макар че и ‘дело; имущество’ е съвсем в духа на здравомисления юдаизъм.

В крайна сметка, любопитно е, че в нито един език няма никакви отклонения от оригиналното име на ада - *геена*, а не е така с оригиналното име на рая - *Еден*. Навярно този факт е факт-симптом и говори нещо за общочовешката природа, като надхвърля националния ман-

талитет??...

ОБЩИ ИЗВОДИ: 1. В иврит има първоначални названия на рая [ган еден] גַן־עֵדֶן и ада [шеòл] לְאֵשׁ/לְאֵשׁ, които не са свързани с града Ерусалим. Първоначалните названия предполагат божественост и светлина на *рая* [ган еден] גַן־עֵדֶן и тъмнина, непознатост, гробовност на *ада* [шеòл] לְאֵשׁ/לְאֵשׁ. 2. В хода на вековете обаче с името на Ерусалим се обвързват с нови термини за рая и ада. 3. Бъдещият Рай, в който отиват душите на праведниците и чистите е Небесният/Новият Ерусалим, а адът, който е за слабите и грешните - долината на Еном (Геената (огнена)) край Ерусалим. 4. Небесният/Новият Ерусалим е изрично указан и в Стария, и в Новия завет като неземно, екстраординерно облян от светлина. Небесният/Новият Ерусалим е разноцветна същина, в която са налице скъпоценните камъни от нагръдника на първосвещеника, а те са цветове, през които минава и излиза светлина. 5. Долината на Еном (Геената (огнена)) е червеножълта като новозаветна езикова дефиниция и като старозаветно описание, където цветът присъства от предмета-еталон/прототип на червения цвят - огън. 6. Първото име и описание на рая включва представа и понятие за земеделски обект - *градината в Еден*. Исторически сложилото се, новопоявилото се название е Небесният/Новият Ерусалим, който е градски обект и същина. 7. Семиотичната опозиция 'природно' - 'културно' тук не важи, защото самата "природна" райска градина е културен феномен. При това, достояние на всеки човек като генетичен спомен, в късчета на душата. А в Новия Ерусалим влизат малцина. 8. Названието на ада като *геена*, *геената огнена*, когато е използвано в СЗ, е винаги описателно, с точно указване на мястото и какво се върши там. В Новия завет това вече е название, добило равностойност в юдаизма на традиционното ивритско название на ада - [шеòл]. В същото време, в НЗ на иврит старозаветното [шеòл] се използва достатъчно активно и съответства на гръцкото [χάδης]. 9. Тези факти, както и наличието на Небесен/Нов Ерусалим в Новия завет, подчертават недвусмислено юдейския характер на Новия завет. 10. Гърците, българите и русите православни използват за райската градина едно несъществуващо в иврит собствено име - *Едем*. Погледнато откъм системата на иврит, това име е дълбоко погрешно, защото внушава червен цвят. А това не е вярно - адът е, който е смес от тъмен/черен и/или огненочервен цвят според двата термина - [шеòл] לְאֵשׁ/לְאֵשׁ (ἄδης) и [ге-енòм] גֵּי־הֵנוֹם (γέενναν) или *геената огнена τὴν γέενναν τοῦ πυρο*. Няма ясно и еднозначно обяснение, защо *Едем* бива въведено в Септуагинта, а след това и в православията. 11. Промяната, сама по себе си, е незначителна. Нейното

значение се крие в безсмислеността на загубата на един словесен херменевтичен елемент от ивритски оригинал в превод, където и без това изчезват редица словообразователни херменевтично натоварени връзки. 12. Не само общите представи, а и лексикалният анализ сочи, че РАЯТ НЕ Е ЧЕРВЕН, А Е ИСКРЯЩО БЯЛ И СВЕТЪЛ! АДЪТ Е ЧЕРВЕН, ТЪМЕН И НЕПОЗНАТ!

Използвани съкращения: СЗ - Стария завет; НЗ - Новия завет

ЕКСЦЕРПИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Библия, 1991: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на вехтия и Новия завет*, издава Св. Синод на Българската църква, София, 1991, 1523 с.

Библия, 1992: *Библия. Тора, Пророки, Писания и Новый Завет*. Иерусалим, Израилска асоциация по распространению Библейских Писаний, Керен Ахва Мешихит, 1026 с. (782 + 244).

Библия, 1993: תנ"ך (תורה, נביאים, כתובים) וברית חדשה, קרן אחוה משיחית, הדפסה וכריכה: ינן בע"מ ת.ד. 151, ירושלים 91001

Библия, 1995: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия заветъ. Вярно и точно преведена отъ оригинала*. Ревизирано издание, София, Придворна печатница, 1924, The Bible League, South Holland, IL 60473, Минск, PICORP, 1995, 1210 с. (957 с. + 263).

Виж и разноезичните библии в данните за BibleWorks, 1998.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алмалех, 1996: М. А л м а л е х. *Balkan Folk Colour Language*. Sofia, Snt. "Kliment Ohridski" University Press, 151 p.

Алмалех, 1997: М. А л м а л е х. *Цветовете в балканския фолклор. Езикът на цветовете*. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 194 с.

Алмалех, 1999: М. А л м а л е х. Цветовете на сефиротите и езикът на цветовете. – В: *Религия & Култура*. НБУ, Програма "Сравнително религиозна", № 2, 1999, 37-42, София.

Алмалех, 2000: М. А л м а л е х, Още един вид семантично управление в български език и иврит. - В: *Съпоставително езикознание*, 2000, № 1, 70-91.

Алмалех, 2001а/: М. А л м а л е х, *Цвят и слово. Психолингвистични и прагматични аспекти*. Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2001, София, 194 с.

Алмалех, 2001 б/: М. А л м а л е х, Сакрално четирицветие в Петокнижието. Език и национален манталитет. – В: *Съпоставително езикознание*, 2001, № 2, 64-111.

Алмалех, 2001 в/: М. А л м а л е х, Макросветли цветове в Петокнижието. Език и национален манталитет. – В: *Съпоставително езикознание*, 2001, № 3, 57-88.

Алмалех, 2003: М. А л м а л е х. Семантика на бяло и черно в Стария завет. – В: *Проблеми на изкуството*, 2003, № 3, 12-20. под ред. Ив. Маразов и Ел.

- Бакалова. София, Нов български университет, Деп. "История на културата", 28 с.
- Арделан, Бахтияр, 1973: A r d e l a n, N., L. B a k h t i a r. *The Science of Unity*. Chicago and London, University of Chicago Press, 147 p.
- Бл. Йероним, 420/1883: Б л а ж е н и Й е р о н и м. Sancti Eusebii Hieronymus. Traditio Catholica, Saeculum v. annus 420 *Liber De Nominibus Hebraicis*. - 815-822; Liber Hebr. Quast. in Genes. 985-1030.- In: *Patrologiae. Cursus Completus. Patrologae Latinae, Tomus XXIII*, Accurante J.-P. Migne, Bibliothecae Cleri universae. Eddictio Parisiorum Novissima, Juxta Secundum Ab Ipsi Veronensibus Iteratis Curis Resensitam Typis Repetita. Accurante et Denuo Recognoscente J.-P. Migne, Apud Garnier Fratres, Editores et J.-P. Migne Successores. Paris. 1883.
- Бояджиев, 2002: Т. Б о я д ж и е в. *Българска лексикология*. Издателска къща "Анубис", 2002, София, 367с.
- Войнов, Милев, 1990: М и х. В о й н о в, А л. М и л е в. *Латинско български речник*. Четвърто стереотипно издание, София, Наука и изкуство, 831 с.
- Войнов, Георгиев, Геров, Дечев, Милев, Тонев, 1996: М и х. В о й н о в, В л. Г е о р г и е в, Б. Г е р о в, Д. Д е ч е в, А л. М и л е в, М л. Т о н е в, *Старогръцко-български речник*, фототипно издание на третото издание от 1943, ® Б. Б о г д а н о в, Издателство "Отворено общество", 1996, София, 917 с.
- ред. Георгиев, 1971: под ред. В л. Г е о р г и е в. *Български етимологичен речник*, том I. София, Издателство на БАН, 679 с.
- Глазерсон, 1997: Р а в М. Г л а з е р с о н. *Огненные буквы. Нумерология, астрология, медитация в еврейской традиции*. Перевод с иврита Г. Спинделя, Jerusalem, Москва, Geshraim, Lechaim publications, 180 с.
- ред. Дуриданов, 1999: под ред. И в. Д у р и д а н о в. *Български етимологичен речник*, том V. София, Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 860 с.
- Зилберман, 1990: S h. Z i l b e r m a n. *The Compact English-Hebrew Hebrew-English Dictionary*. Jerusalem, Published by Zilberman, 949 с. (284 с.+665 с.).
- Зилберман, 1997: S h. Z i l b e r m a n. *The Compact English-Hebrew Hebrew-English Dictionary*. Jerusalem, Published by Zilberman, 624 с. (304 с.+320 с.).
- ред. Златев, 1994: богословска ред. К. З л а т е в, ред. Л. Н и к и ф о р о в а, картографска информация проф. Н. Шиваров. *Библейски речник*. София, Издателство НОВ ЧОВЕК, 638 с. Превод от Ed. D. W i l i a m s. *New Concise Bible Dictionary*. Littlemore, Oxford, England, Universities and Colleges Christian Fellowship, 1989, Inter-Variaty Press in Leicester UK, LION Publishing PLC, Oxford, England.
- Кон, 1975: М. С о h n. *Nouveau Dictionnaire Hébreu-Français*. Paris, Librairie Larousse, 776 p.
- ред. Пенчев, 1988: П е н ч е в, Й., К., И л и е в а, Г. М и х а й л о в а, В л. М у р д а р о в, Ю. Б а л т о в а, Д. Р ю м а н, Б. Р ю д и г е р, У. Л и н д н е р. *Проблеми на българското словообразуване*, Институт за български език, Издателство на БАН, София, 1988, 137 с.
- ред. Пенчев, 1999: И л и е в а, К., С н. К а р а г ъ з о в а, Г. М и х а й л о в а, Й. П е н ч е в. *Словообразователен речник на българския книжовен език*, БАН, Институт за български език, Академично издателство "Проф. М. Дринов", 1999, София, 395с.

- Пиперов 1962: Б. П и п е р о в. Представа за небето у старозаветните библейски писатели. - *Годишник на Духовната академия "Св. Климент Охридски"*, 1961-62, т. XI, 8, София, Синодално издателство, 1962, 285-300.
- ред. Рачева, Тодоров, 2002: под ред. М. Р а ч е в а, Т. Т о д о р о в. *Български етимологичен речник*, том VI, София, Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 886 с..
- Русинов, 1996: Р. Р у с и н о в, Ст. Г е о р г и е в. *Лексикология на българския книжовен език*, Велико Търново, Абагар, 318 с.
- Хъдсън, 1995: Р. Х ъ д с ъ н. Социолингвистика. Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 1995., 310 с.
- BIBLE WORKS, 1998: Източници, ИЗПОЛЗВАНИ Поради липса на място тук се посочват само малка част от всички писмени съкровища, вложени в 1998 BIBLE WORKS. Правописът не е коригиран, а е копиран от BIBLE WORKS 1998. BIBLE WORKS LLC, Copyright © 1998 BibleWorks, LLC:
- BHS [or WTT] - Biblia Hebraica Stuttgartensia BHS (Hebrew Bible, Masoretic Text or Hebrew Old Testament), edited by K. Elliger and W. Rudolph of the Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Fourth Corrected Edition, Copyright (c) 1966, 1977, 1983, 1990 by the Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission.
- Hebrew Concordance of Even-Shoshan...
- HEBDIC/HEBDICFR/HEBDICRU - Hebrew-Aramaic and English Lexicon of the Old Testament (Abridged BDB-Gesenius Lexicon, by Francis Brown, D.D., D.Litt., S. R. Driver, D.D., D.Litt., and Charles A. Briggs, D.D., D. Litt., finished in 1906 and based upon Wilhelm Gesenius Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in V. T. Libros, 1833 as translated into English from Latin and expanded by Edward Robinson, 1833-1854; and based upon Gesenius Thesaurus philologicus Criticus Linguae Hebraeae et Chaldaeae Veteris Testamenti...
- LXT - LXX Septuaginta (LXT) Септуагинта (Old Greek Jewish Scriptures) edited by Alfred Rahlfs, Copyright (c) 1935 by the Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission. (Използвана с разрешение) The LXX MRT (machine readable text) was prepared by the TLG (Thesaurus Linguae Graecae) Project directed by Theodore F. Brunner at University of California, Irvine.
- BLM - BibleWorks LXX/OG Morphology and Lemma Database (BLM), 1998 Edition...
- VUL - Biblia Sacra iuxta Vulgatam Versionem, Vulgate Latin Bible (VUL), edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thiele [at Beuron and Tuebingen] Copyright (c) 1969, 1975, 1983 by Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart. Used by permission. ASCII formatted text provided via University of Pennsylvania, CCAT. Textual variants not included.
- NKJ - The New King James Version NKJV (NKJ), Copyright (c) 1982, Thomas Nelson, Inc. All rights reserved.
- KJV - Authorized Version (KJV) - 1769 Blayney Edition of the 1611 King James Version of the English Bible ...
- LEXICON ACCESS CODES - Pierce-Englishman's-Strong's OT and NT Numbers extended to National Languages: Corrected KJV Strong's Numbering System 100% Consistent with George V. Wigram's Englishman Greek-English and Hebrew-English Concordances ...
- NRV - The Italian La Sacra Bibbia Nuova Riveduta 1994 (NRV), Copyright (c) 1994, Societe Biblica di Ginevra (Geneva Bible Society), CH-1211 Ginevra. All rights reserved. Used by permission.
- LND - The Italian La Nuova Diodati 1991 (LND), Copyright (c) 1991, La Buona Novella s.c.r.l. Contrada Restinco - Casella Postale 27 - 72001, Brindisi, Italy. All rights reserved. Used by permission.
- RST - The Russian Synodal Text (RST) of the Bible (Orthodox Synodal Edition 1917)...
- BTP - The Polish Millennium Bible 1984, 4th Ed. (BTP): Polish Biblia Tysiaclecia, Wydanie 4, 1965/1984, Copyright (c) 1997, Wydawnictwo Pallottinum, Poznan. Widely accepted by both Catholics and Protestants.

